

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ Матвєєвої Лілії Георгіївни на дисертацію Ромащенко Вікторії Андріївни «Правове регулювання інформаційного суспільства в Україні: загальнотеоретичне дослідження», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасний історичний період розвитку суспільства у планетарному масштабі характеризується як перехідний, в якому відмітні два рівні: на нижчому рівні – це перехід від традиційного суспільства до індустріального, на вищому – перехід від індустріального до інформаційного типу суспільства. Характерною ознакою такого стану суспільства є прискорення процесів глобалізації, модернізації та інтернаціоналізації в усіх сферах життя. Сучасний перехідний процес, що переживають Україна та більшість постсоціалістичних країн зачіпає весь спектр суспільного життя, тобто політичну, економічну і соціальну структури, духовне життя, правову сферу, сферу державного управління та державного будівництва. Відзначимо особливу складність дослідження саме правової складової інформаційного суспільства, тоді як загальні закономірності інформаційного суспільства видаються дослідженими якщо не цілком, то досить ґрунтовно.

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком суспільних відносин, де переважаюче становище посідають інформаційні технології. У зв'язку з цим, можна говорити про нові форми участі громадян у здійсненні безпосередньої демократії – електронну участь, відмітною особливістю якої виступає технологічний фактор – вільне володіння громадянином передовими інформаційно-технологічними сервісами, які спрощують і прискорюють вирішення проблемних питань при чіткій взаємодії з органами влади.

Сьогодні ми спостерігаємо бурхливий розвиток галузей права, пов'язаних з новими технологіями, а саме – інституціоналізацію соціального

права, інформаційного права, електронного права, інноваційного права, нових галузей міжнародного права (космічне право, ядерне право). Цей процес проаналізовано у численних наукових працях, присвячених становленню нових галузей права. З огляду на закономірності виникнення нових сфер правового регулювання, розширення деяких галузей права виникає необхідність вдосконалення правових форм механізму правового регулювання інформаційного суспільства в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Додатковим підтвердженням актуальності теоретичного осмислення правового регулювання інформаційного суспільства в Україні є відповідність дисертаційного дослідження плану наукових досліджень кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства «Адаптація українського права до європейського права у контексті діалогу правових систем сучасності» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U01842) на 2016 – 2020 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Робота, запропонована В. А. Ромащенко характеризується системним підходом до предмету.

Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел. Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Результати дисертаційного дослідження В.А. Ромащенко є переважно обґрунтованими, оскільки вони отримані завдяки використанню наукових джерел, належного опрацювання нормативної основи дослідження. Дисертантом проаналізовано значний масив спеціальної наукової правової літератури, присвяченої проблемам як функціонування інформаційного суспільства та і його правових основ. Це праці зарубіжних науковців: С. Астром, Д. Белл, З. Бжезінський, К. Боулдінг, К. Бьорд, Н. Вінер, Б. Гейтс, Д. Гелд, Е. Гелнер, К. Гірц, П. Друкер, Р. Йенсен, М. Кастельс, Д. Лайон, Е. Лемберг, Дж. Ліхтгайм, Г. Маклюен, Р. Макрідіс, Й. Масуда, К. Мей, Дж. Нейсбіт, А. Пшеворський, Д. Рісмен, М. Роуз, Т. Сакайя, Т. Стоуньєр, А. Турен, Е. Тоффлер, М. Фріден, Ф. Фукуяма.

Вітчизняні вчені, які займаються теоретичними розробками правового регулювання інформаційного суспільства та досліджують фактори, які впливають на цей процес, це: І. Арістова, Х. Бехруз, В. Биков, В. Білоус,

І. Бачило, О. Вартанова, М. Вершинін, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Горбатенко, О. Григор, О. Гриценко, В. Даніл'ян, Н. Дніпренко, Г. Довгань, О. Дубас, В. Дудченко, В. Дрожжинов, Т. Єршова, О. Ємельяненко, В. Журавський, Я. Зоська, М. Згуровський, В. Іванов, Є. Калашніук, А. Капуш, І. Кисарець, П. Клімушин, Н. Крестовська, А. Колодюк, О. Литвиненко, М. Лисенко, Є. Макаренко, Л. Матвєєва, В. Мартинюк, О. Маруховський, С. Майстренко, С. Мигович, М. Міхровська, І. Мукомела, В. Недбай, Г. Несвіт, А. Нестеренко, Ю. Оборотов, І. Огірко, П. Остапишин, Ю. Паніч, В. Парфенюк, В. Політанський, В. Пожуєв, Г. Почепцов, П. Рабінович, А. Рачинський, С. Руденко, А. Ракітов, А. Рубанов, А. Соколова, В. Скалацький, О. Скаленко, О. Соснін, О. Старіш, В. Тронь, А. Урсула, В. Фурашев, Ф. Широков, В. Хомяков, П. Цегольник, І. Чиж, С. Чукут, О. Шевчук та ін.

Методологічною базою дослідження є теорія наукового пізнання соціально-правових явищ, сучасні уявлення теорії про державу і право. Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних наукових методів. Дисертаційне дослідження здійснено на основі філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Діалектичний підхід до вивчення цієї проблематики дозволив розкрити та проаналізувати динаміку становлення інформаційного суспільства, розкрити основні закономірності його становлення, а також чинників, які впливають на процес його функціонування (п.п. 1.2, 1.3, 3.1, 3.2, 3.3). Історичний підхід дозволив вивчити генезис становлення інформаційного суспільства, а також процес його трансформації для подальшого удосконалення. Цей підхід дозволив також прогнозувати перспективи його подальшого розвитку (п.п. 1.1, 1.2, 1.3, 3.1, 3.2, 3.3.). Компаративістський підхід вивчення цієї проблематики дозволив дослідити і порівняти міжнародно-універсальні, міжнародно-регіональні, а також національні моделі правового регулювання інформаційного суспільства. За допомогою цього підходу проаналізовано можливість адаптації національного законодавства до європейських стандартів (п.п. 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.3). Системно-функціональний метод допоміг розглянути інформаційне суспільство як цілісну систему, що складається з певних компонентів, які, у свою чергу, є частиною більш складної структури, пов'язаної із більш складною системою, – системою суспільства. Використання цього методу дозволило акцентувати увагу на національній характеристиці інформаційного суспільства (п.п. 1.2, 1.3, 3.1, 3.2). За допомогою методу правового

регулювання розглянуто процес моделювання правового регулювання інформаційного суспільства на різних рівнях і в різних правових традиціях (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). За допомогою формально-логічного методу зроблено висновок щодо формування основних понять змісту інформаційного суспільства, а також типологізації його основних моделей (п.п. 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Методологічні засади дослідження та його нормативна й емпірична база в цілому відповідають сучасним вимогам до наукових праць теоретико-правового спрямування. Структура дисертації послідовно розкриває загальнотеоретичні аспекти ціннісної природи держави у сучасних умовах.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації. Положення дисертації ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на теоретичних судженнях автора. Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається тим, що вона є одним із перших у вітчизняній юридичній науці загальнотеоретичним монографічним дослідженням правового регулювання інформаційного суспільства, присвяченого розкриттю його природи та змісту, а також проблемам його моделювання.

Проблематика, обрана для осмислення у дослідженні в її авторській інтерпретації, деталізована через визначення об'єкту, предмету, мети й завдань дослідження, а також реалізована відповідним чином у структурі дисертації. До ключових проблем теоретичного дослідження правового регулювання інформаційного суспільства в Україні у сучасних умовах, які розв'язувались в дисертації, слід віднести такі:

проаналізовано дослідження з правового регулювання інформаційного суспільства та виявлено стан наукових розробок для подальшого удосконалення;

виявлено основні чинники впливу на формування правових основ інформаційного суспільства;

розкрито та обґрунтовано визначення поняття та змісту правового регулювання інформаційного суспільства;

обґрунтовано міжнародно-універсальну, міжнародно-регіональну та національну моделі правового регулювання інформаційного суспільства;

досліджено правові основи формування інформаційного суспільства в Україні для подальшого удосконалення та визначено сучасний стан і напрямки функціонування інформаційного суспільства в Україні;

з'ясовано перспективи адаптації правових основ інформаційного суспільства в Україні до європейських стандартів.

Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, обґрунтованою предметом, метою та задачами дослідження. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступень її наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета і задачі роботи, її методологічна основа та науковознавча база, а також основні положення, що виносяться на захист, підкреслюється наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дослідження.

Перший розділ «Теоретичні основи дослідження правового регулювання інформаційного суспільства» складається з трьох підрозділів і присвячений теоретичним основам дослідження правового регулювання інформаційного суспільства. Автором розглянуто основні дослідження, присвячені теоретичним основам правового регулювання інформаційного суспільства у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці та акцентовано увагу на теоретичних питаннях становлення та розвитку правового регулювання інформаційного суспільства в Україні. Дисертант наголошує на тому, що вивчення зазначеної тематики, як правило, присвячене окремим питанням становлення інформаційного суспільства, а правове регулювання інформаційного суспільства вивчається фрагментарно, також поза увагою сучасних дослідників залишаються практичні питання правового регулювання інформаційного суспільства (підрозділ 1.1.).

На думку дисертанта, створення необхідної спеціальної законодавчої бази приведе, по-перше, до удосконалених відносин в інформаційному суспільстві, де кожен буде знати свої права та обов'язки. А по-друге, дисертант справедливо задається питанням: «чи не правове підґрунтя являє собою необхідну та обов'язкову основу для стабільного розвитку економіки кожної країни у сфері інформаційно-комунікативних технологій?» Далі, на сторінках своєї роботи автор дисертаційного дослідження надає власну аргументацію цієї проблеми.

Офіційний опонент погоджується, що вплив соціальних факторів на правове регулювання інформаційного суспільства мають дуже важливе значення: від їх вивчення та дослідження залежить якість формування концепції правового регулювання інформаційного суспільства в умовах глобалізації, а також створення цілісної системи законодавства з метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства (підрозділ 1.2.).

У висновках до першого розділу роботи справедливо зазначається, що правове регулювання інформаційного суспільства має еволюційний характер, оскільки складається з поетапних періодів свого розвитку: від правового забезпечення конкретних технічних норм користування персональним комп'ютером до правового регулювання прав і свобод людини в інформаційно-технологічній сфері як на загальнодержавному, так і на міжнародному рівнях. Використання інформаційно-комунікаційних технологій – один із необхідних факторів, без якого теоретичне розуміння та наявність правового регулювання інформаційного суспільства загалом не може існувати та функціонувати.

Другий розділ «Моделювання правового регулювання становлення інформаційного суспільства» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню міжнародно-універсальної, міжнародно-регіональної та національної моделей правового регулювання інформаційного суспільства.

Автор дисертаційного дослідження впевнено стверджує, що на сьогоднішній день класифікувати моделі правового регулювання інформаційного суспільства на західну і східну, як це часто зустрічається в науковій літературі, включаючи в себе конкретні регіони є застарілим науковим баченням та наголошує на існуванні міжнародно-універсальної моделі правового регулювання інформаційного суспільства, яка базується на правових основах міжнародних організацій. І головною особливістю такого регулювання є його неминучість та обов'язкове виконання, так само, як і неминучий перехід від індустріального до інформаційного суспільства, а згодом – і до інтелектуального. На наш погляд, критерії класифікації тут є різними.

Характеризуючи національні моделі правового регулювання інформаційного суспільства дисертант робить висновок про те, що, що законотворчість у сфері правового регулювання інформаційного суспільства кожної національної моделі є досить різноплановою, багатоаспектною та перспективною, що, у першу чергу, залежить від національної самобутності та пріоритетності питання контролю й охорони, і вже потім, рівень законодавчої спроможності залежить від наявності загальної концепції розвитку та основної стратегії становлення правових засад регулювання інформаційного суспільства у кожній окремій країні та її правовій системі.

У третьому розділі «Правове забезпечення становлення інформаційного суспільства в Україні», який складається із трьох підрозділів, розглядаються три ключові тенденції: формування інформаційного суспільства в Україні; основні напрямки функціонування інформаційного

суспільства в Україні, адаптація правових основ інформаційного суспільства в Україні до європейських стандартів.

Звертаючи увагу на позитивні зрушення у розвитку правового регулювання інформаційного суспільства в Україні (прийняття спеціальних нормативно-правових актів, створення спеціальних державних структурних підрозділів), автор акцентує увагу на тому що залишаються ряд невирішених питань та проблем, які потребують негайного вирішення (відсутність політичної волі уряду у збереженні та відновленні економічної та політичної стабільності; низький рівень фінансування у розвиток становлення та правового регулювання інформаційного суспільства; високий рівень корупції в органах центральної виконавчої влади й на місцях) з метою запровадження ефективного механізму правового регулювання інформаційного суспільства.

Формування та всебічний розвиток функціонування інформаційного суспільства в Україні автором досліджено через створення таких основних напрямків, як: електронне урядування, електронна освіта, електронна культура, електронна митниця, електронна система оподаткування, електронна комерція, електронна медицина, електронна система охорони навколишнього середовища, забезпечення інформаційної безпеки, електронна демократія тощо. Крім того, при здійсненні аналізу напрямків удосконалення правового регулювання інформаційного суспільства в Україні наголошено не тільки на перевагах, але вказуються і недоліки.

Перспективи подальшого ефективного правового регулювання інформаційного суспільства в Україні автор пов'язує з позитивним впливом Європейського Союзу на здійснення правових реформ у сфері регулювання інформаційних відносин, так як вміщують в собі демократичні принципи, традиції та цінності розвитку такого суспільства.

У науковий обіг уведено нові поняття, надано їх тлумачення, а також розширено інтерпретації таких із них: «правове регулювання інформаційного суспільства», «інформаційне суспільство», «міжнародно-універсальна модель правового регулювання інформаційного суспільства», «міжнародно-регіональна модель правового регулювання інформаційного суспільства», «національна модель правового регулювання інформаційного суспільства» та інші.

Одним із елементів наукової новизни є визначення нової класифікації правового регулювання інформаційного суспільства та основних напрямків функціонування інформаційного суспільства, до яких автором віднесено: електронне урядування, електронну медицину, електронне голосування, електронну митницю, електронну освіту, електронний паспорт та інші.

Дисертація містить низку й інших положень, висновків та суджень, які мають властивості наукової новизни, а відтак дозволяють констатувати, що робота В.А.Ромашенко виконана на високому рівні.

Апробація результатів роботи здійснювалась у порядку, визначеному законодавством України. Висновки було оприлюднені у доповідях на наукових конференціях, у тому числі всеукраїнських та міжнародних конференціях. Основні теоретичні положення дисертації є внеском автора до у розуміння природи і специфіки правового регулювання інформаційного суспільства в Україні. Положення дисертації становлять цінність та можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – при подальшому дослідженні теоретичних основ розвитку та становлення правових основ формування інформаційного суспільства; юридичній практиці – при наданні пропозицій щодо удосконалення національного законодавства та підвищенні ефективності законотворчої та правозастосовчої діяльності, спрямованої на гармонізацію національного законодавства та адаптацію правових основ інформаційного суспільства в Україні до європейських стандартів; основні положення та результати дисертаційного дослідження можуть стати інформаційною базою у процесі роботи над прийняттям Інформаційного кодексу України, або іншого нормативного документа, що регулює становлення та функціонування інформаційного суспільства в Україні; навчальному процесі – для підготовки підручників, навчальних посібників та матеріалів при викладанні курсу «Інформаційне право», а також спецкурсів із проблем регулювання інформаційної сфери; при складанні навчальних планів і програм із професійної підготовки юристів, а також при удосконаленні навчального матеріалу із загальнотеоретичної юриспруденції, соціології права, порівняльного правознавства при написанні магістерських, дипломних та курсових робіт.

Дискусійні питання та зауваження за змістом дисертації. Відзначаючи теоретичну й практичну значимість рецензованої дисертаційної роботи В. А. Ромашенко, необхідно звернути увагу і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямами подальшої розробки даної проблеми:

1. Є певні зауваження щодо використання «корисної» площі дисертаційного дослідження. У першому розділі дисертаційної роботи непропорційно багато уваги приділено історії розвитку, функціонування та огляду досліджень інформаційного суспільства, тоді як теоретичний аспект

правового регулювання інформаційного суспільства відійшли на другий план.

2. У підрозділі 1.2. «Правове регулювання інформаційного суспільства: вплив основних факторів» автором проаналізовано основні чинники, що впливають на формування та функціонування правового регулювання інформаційного суспільства та робиться висновок про те, що на розвиток правового регулювання інформаційного суспільства та процеси його трансформації впливають економічний, технологічний, комунікативний, культурологічний, ідеологічний та історичний чинники. Разом з тим не зовсім зрозуміло чи розрізняє автор ідеологічний фактор впливу на правове регулювання від політичного фактору впливу на правове регулювання, коли зі змісту дисертації уявляється, що мова йде про одне і теж саме? І хочеться дізнатися думку, чи всі перераховані фактори автором вплинули на становлення правових основ інформаційного регулювання України і яке їх об'єктивне співвідношення?

3. Розглядаючи основні дослідження, присвячені теоретичним основам правового регулювання інформаційного суспільства у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці здобувач робить висновок про те, що дослідження правового регулювання інформаційного суспільства, як правило, присвячено лише деяким, окремим питанням становлення інформаційного суспільства, правове регулювання інформаційного суспільства вивчається фрагментарно, у цілому, увага науковців приділяється дослідженню та вивченню лише теоретичних питань правового регулювання інформаційного суспільства, а не практичних. Феномен інформаційного суспільства представляється у багатьох працях як позитивне явище, і лише деякі вчені висловлюють своє занепокоєння щодо можливих негативних наслідків розбудови інформаційного суспільства. Тут виникає одразу декілька зауважень. По-перше, згідно до вимог ВАК України автору дисертації слід посилатися на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли наявний у них матеріал не включений до останнього видання. Це стосується монографічного дослідження авторського колективу за загальною редакцією В. А. Ліпкана «Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2015 р.) яке присвячено теоретичним і правовим засадам розвитку інформаційного суспільства в Україні та знайшло живий відгук з боку наукового співтовариства, але залишилася поза увагою дисертанта. По-друге, хотілося б почути думку з приводу того, які можливі негативні наслідки розбудови інформаційного суспільства для України?

4. Робота виграла б в плані порівняльного аспекту правових основ функціонування інформаційного суспільства України в аспекті вказаних національних моделей (Франції, Швейцарії, Норвегії, Російської Федерації, Білорусі), оскільки передбачила б можливість уникнення негативних наслідків вже прийнятих норм регулювання інформаційного суспільства, або навпаки, – перейняття позитивного досвіду (підрозділ 2.3.).

У контексті формування власної моделі правового регулювання інформаційного суспільства не зовсім зрозуміло, що саме для України є дотримання культурної самобутності населення та ідентичності нації при переході до інформаційного суспільства та в процесі активного використання надбань інформаційно-технологічної революції, оскільки в тексті (підрозділи 1.2, 2.3, 3.3) дисертації є лише загальні твердження? Хотілося уточнити, які саме ці основні зберігаючи принципи?

5. Вимагає пояснення твердження про те, що таке «електронна демократія» та яку роль відіграє у перспективі розвитку правового регулювання інформаційного суспільства в Україні? І хотілося б уточнити, як співвідносяться між собою електронна демократія з електронним урядуванням згідно чинного законодавства в Україні (підрозділ 3.2.)?

6. Чи можна стверджувати, що впровадження правових основ регулювання інформаційного суспільства являється європейською цінністю? І чи є така цінність універсальною для України: як співвідносяться європейські цінності, котрі визначають зміст та сутність держави європейського типу, з правовими цінностями і правовими традиціями українського суспільства?

Автором значна увага приділена перспективам адаптації правових основ функціонування інформаційного суспільства в Україні до європейських стандартів, що, безумовно, є актуальним та зрозумілим. А, чи проводиться робота урядом України з вивчення введення таких норм, що є не доцільними для українського суспільства? Чи існує система оцінювання або критерії за яких можна стверджувати, що відтворення європейських положень в українському законодавстві є логічним продовженням «співробітництва» з Європейським Союзом?

Тема дослідження має не тільки теоретичне, але й практичне значення, тому доцільним було надання науково обґрунтованих практичних пропозицій щодо підвищення ефективності правового регулювання розвитку інформаційного суспільства в Україні та запропонувати правову модель розвитку інформаційного суспільства, які б дозволили автору чіткіше визначити сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Загальний висновок по дисертації. Проте, висловлені зауваження носять дискусійний та рекомендаційний характер, і, тому істотно не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження В. А.Ромашенко.

Наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, досить повно викладено у 14 публікаціях, у тому числі 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 публікації у зарубіжному періодичному науковому виданні, 8 тезах до наукових конференцій. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації, стисло відтворюючи її основні положення та висновки. Дисертаційна робота В. А. Ромашенко за своїм змістом відповідає паспорту наукової спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що за змістом та науковою новизною кандидатська дисертація В. А. Ромашенко «Правове регулювання інформаційного суспільства в Україні: загальнотеоретичне дослідження» відповідає вимогам п. п. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, із змінами, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

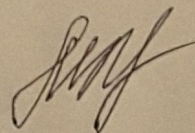
Офіційний опонент –

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри теорії та історії держави і права

Одеського державного університету

внутрішніх справ

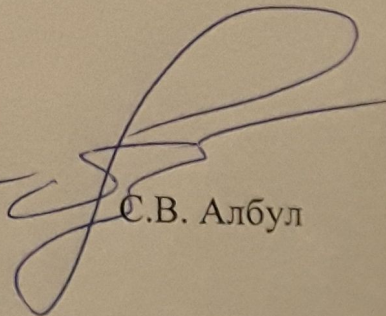
Л.Г. Матвєєва

«ПОГОДЖЕНО»

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

«02» березня 2018 р.

С.В. Албул